

Xasanboy ABDUSAMATOV,

"INTERNATIONAL SCHOOL OF FINANCE TECHNOLOGY AND SCIENCE" instituti professori, psixologiya fanlari doktori

E-mail: habdusamatov@bk.ru

Tel: 97 716-02-89

Psixologiya fanlari doktori, akademik G'.B.Shoumarov taqrizi ostida

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DIVORCE IN MARRIED STUDENTS

Annotation

This article shows the socio-psychological causes of divorce among married students. The results of a sociological survey to determine the causes of divorce among married students are shown. The survey was conducted among about 10 higher educational institutions located in different regions of our Republic. The reasons for the decisions taking place in our country are indicated. Suggestions and recommendations for psychological support for married students are given.

Key words: Definition, family students, psychological support, sociological research, counseling.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВОДА У ЖЕНАТЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В данной статье показаны социально-психологические причины разводов у женатых студентов. Показаны результаты социологического опроса по определению причин разводов среди женатых студентов. Опрос был проведен среди около 10 высших учебных заведений, расположенных в разных регионах нашей Республики. Указаны причины решений, происходящих в нашей стране. Даны предложения и рекомендации по психологическому сопровождению женатых студентов.

Ключевые слова: Определение, семейные студенты, психологическая поддержка, социологическое исследование, консультирование.

OILALI TALABALARDA AJRIM HOLATI YUZAGA KELISHINING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada oilali talabalarda ajrim xolatlarini yuzaga kelishini ijtimoiy-psixologik sabablari ko'rsatilgan. Oilali talabalarda ajrimlarni sabablarini aniqlash uchun sotsiologik so'rovnom natijalari ko'rsatilgan. Respublikamizdagi turli hududlarida joylashgan 10 ga yaqin OTM talabalarida so'rovnom o'tkazilgan. Mamlakatimizda yuzaga kelayotgan ajrimlarning sabablari ko'rsatilgan. Oilali talabalarni psixologik qo'llab-quvvatlash bo'yicha taklif va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Ajrim, oilali talabalar, psixologik qo'llab-quvvatlash, sotsiologik tadqiqot, konsultatsiya.

Kirish. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2022 yil O'zbekistonda oilalar soni 9 424 787 nafarni, shundan 30 yoshgacha bo'lgan yosh oilalar 2 886 296 nafarni tashkil etadi. Respublikada har 1000 aholiga to'g'ri keladigan nikohdan ajralishlar soni 1,4 nafar bo'lib, ajrashganlarning o'rtacha yoshi erkaklarda – 37 yoshni, ayollarda esa 32,9 yoshni tashkil etadi. Ta'lim tizimidagi islohotlarning takomillashuvi natijasida oliy ta'limga bo'lgan qamrovning ortishi, aynan mana shu yosh oralig'idagi aholining yuqori ulushini talabalar tashkil etishidan dalolat beradi.

Oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi.

Tahlil va natijalar. 2018 yil mamlakatimizda 98 oliy ma'lum muassasasi mavjud bo'lgan bo'lsa, 2020 yilda – 119 ta, 2023 yilda 191 tani tashkil etdi. Ya'ni, o'tgan 5 yilda oliy ta'lim muassasalari soni qayriyb 2 barobarga (94,9 foizga) ortgan. Bunga bog'liq holda oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar soni ham muntazam ko'payib bormoqda (1-jadval).

1-jadval

Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar soni, nafar

Hududlar	O'quv yili					2022/2023 o'quv yilida 2018/2019 o'quv yiliga nisbatan, marta
	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	
O'zbekiston Respublikasi	360204	440991	571512	808439	1 042 100	2,9 marta
Qoraqalpog'iston Respublikasi	22272	25442	35487	46585	57503	2,6 marta
viloyatlar:						
Andijon	21718	26036	30895	47651	58312	2,7 marta
Buxoro	20895	24771	35625	43959	57484	2,7 marta
Jizzax	14732	18000	23391	29955	36951	2,5 marta
Qashqadaryo	18391	22452	27835	44222	57426	3,1 marta
Navoiy	11641	13636	17015	21710	30294	2,6 marta
Namangan	16742	20109	25989	41829	52319	3,1 marta
Samarqand	34930	41093	54827	70772	84739	2,4 marta
Surxondaryo	15070	20131	25628	39909	50634	3,4 marta
Sirdaryo	6811	9089	9597	16764	21524	3,2 marta
Toshkent	14882	20914	28509	42828	60399	4,1 marta
Farg'ona	27176	35819	48415	62332	77722	2,9 marta
Xorazm	13382	16216	22787	28741	42770	3,2 marta
Toshkent sh.	121562	147283	185512	271182	354023	2,9 marta

Manba: jadval O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

1-jadvaldan ko'rinib turganidek, 2018/2019 o'quv yilida oliy ta'lim muassasalari talabalari soni 360,2 ming nafarni tashkil etgan bo'lsa, 2022/2023 o'quv yiliga kelib bu ko'rsatkich 1,0 mln. nafarga yetgan yoki 2,9 martaga ortgan. Hududlar kesimida eng yuqori o'sish Toshkent (4,1 martaga), Surxondaryo (3,4 martaga), Sirdaryo (3,2 martaga), Xorazm (3,2 martaga), Qashqadaryo (3,1 martaga) va Namangan (3,1 martaga) viloyatlarida qayd etilgan.

Talabalar oilalari odatda beqaror va ajralishning yuqori darajasi bilan birga kechadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, talaba er-xotinlarning 18 foizi nikohdan keyin 3-4 yil, 16 foizi nikohdan 1-2 yil o'tgach ajrashadi.

Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilarning fikricha, oilali talabalarga bo'lgan e'tiborni kuchaytirish zarur, chunki ular o'quv va ishlab chiqarish samaradorligi va sifatini oshirish uchun umumiy zaxiralarning 30-40 foizini tashkil etadi [1.4].

Oilali talabalar hozirgi kunda nisbatan beqaror hisoblanadi, chunki talabalik yillarining o'zi ham katta hayot bosqichini boshlash uchun tayyorgarlik ko'rayotgan ijtimoiy beqaror guruh hisoblanadi. Shu sababli ham aynan oilali talabalarga bo'lgan e'tiborni oshirish, ularga oilali degan maqomni berish va uni mustahkamligi uchun jamiyat bu oilalarni har tomonlama himoya qilishi zarur.

Institut tomonidan oilali talabalarda ajrashish sabab va omillarini aniqlash maqsadida 7 ta oliy ta'lim muassasasi: Qarshi davlat universiteti, Guliston davlat universiteti, Jizzax davlat pedagogika universiteti, Buxoro davlat universiteti, Namangan davlat universiteti, Termiz davlat universiteti va Navoiy davlat pedagogika institutida tahsil olayotgan talabalarining oilaviy holati tahlil qilindi (2-jadval).

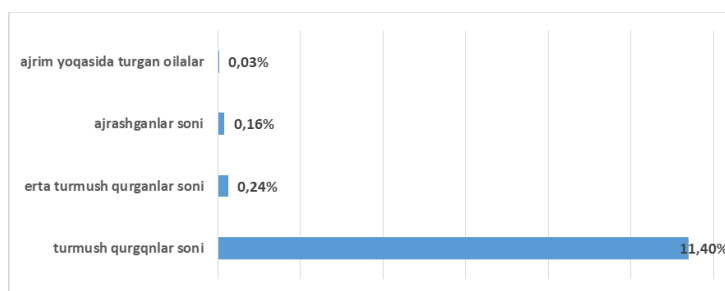
1-jadval

OTMlarda tahsil olayotgan talabalarining oilaviy holati to'g'risida ma'lumot

№	OTM	Jami talabalar soni	Shundan:			
			turmush qurganlar soni	erta turmush qurganlar soni	ajrashganlar soni	ajrim yoqasida oilalar
1.	Qarshi davlat universiteti	6 587	2 609	243	41	12
2.	Guliston davlat universiteti	8 000	776	5	24	2
3.	Jizzax davlat pedagogika universiteti	9 084	1 870	-	8	4
4.	Buxoro davlat universiteti	21 574	905	-	35	1
5.	Namangan davlat universiteti	25 003	1 446	6	40	6
6.	Termiz davlat universiteti	25 401	3 022	-	8	5
7.	Navoiy davlat pedagogika instituti	9 680	1 360	-	12	2
Jami:		105 329	11 988	254	168	32

Manba: jadval O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Ko'rilayotgan oliy ta'lim muassasasida jami 105,3 mingta talaba tahsil olib, ularni 11,3 foizini oilali talabalar tashkil qiladi (1-rasm). Oilali talabalar ulushi Qarshi davlat universitetida – 40 foizni, Jizzax davlat pedagogika universitetida – 21 foizni, Navoiy davlat pedagogika institutida – 14 foizni, Termiz davlat universitetida esa 12 foizni tashkil etadi.

1-rasm. OTMlarda tahsil olayotgan talabalarining oilaviy holati to'g'risida ma'lumot (jami talabalar soniga nisbatan, foizda)

Manba: rasm O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Jami talabalarining 0,24 foizini erta turmush qurgan talabalar tashkil etadi. Erta turmush qurgan talabalar soni Qarshi davlat universitetida ko'pchilikni (3,7%) tashkil qiladi. Boshqacha qilib aytganda, universitetda oilali talabalarining 9,3 foizi erta turmush qurgan.

Tahlil qilinayotgan oliy ta'lim muassasalarining 3 022 nafar oilali talaba tahsil olib, ularning 69,4 foizi doimiy yashash joyida istiqomat qilsa, qolgan 27,6 foizi vaqtinchalik turar joyda (ijarada), 3,0 foizi talabalar turar joyida yashaydi (3-jadval).

3-jadval

OTMlarda tahsil olayotgan oilali talabalarining yashash manzillari to'g'risida ma'lumot

№	OTM	turmush qurganlar soni	Oilali talabalarining yashash manzili		
			talabalar turar joyida	vaqtinchalik turar joyda	doimiy yashash joyida
1.	Qarshi davlat universiteti	2 609	281	501	1 755
2.	Guliston davlat universiteti	776	26	89	605
3.	Jizzax davlat pedagogika universiteti	1 870	1	62	1 598
4.	Buxoro davlat universiteti	905	30	99	710
5.	Namangan davlat universiteti	1 446	7	13	1 251
6.	Termiz davlat universiteti	3 022		1 982	1 534
7.	Navoiy davlat pedagogika instituti	1 360	17	573	854
Jami:		11 988	362	3 319	8 307

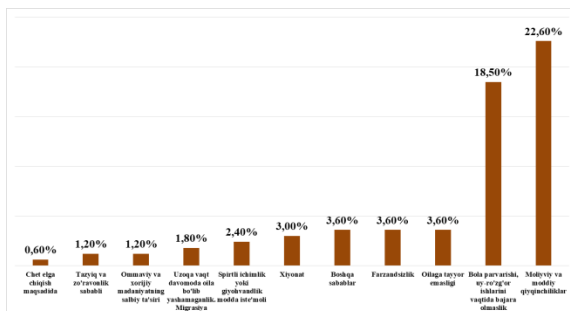
Manba: jadval O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

3-jadvaldan ko'rinadiki, ijara yashovchi oilali talabalar ulushi Termiz davlat universitetida 65,5 foizni, Navoiy davlat pedagogika institutida 42,1 foizni tashkil etadi. Qarshi davlat universitetida talabalar turar joyida istiqomat qiluvchi oilali talabalar boshqa oliy ta'lim muassasalariga qaraganda ko'pchilikni tashkil etdi (10,8%).

Talabalar orasida oilali bo'lgan qismini doimo ajralib turadi. Ularning mashg'ulotlarda qatnashishi va o'zlashtirishi oila qurmag talabalardan biroz pastligi kuzatiladi. So'nggi yillarda nikoh yoshining ko'tarilishi talabani nisbatan kattaroq kurs bo'lib oila qurishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan oilali talabalarning ajrashish sabablari o'rganilganida 38,1 foiziga uchinchi shaxsning aralashuvi sabab bo'lgan (2-rasm). Darhaqiqat, hozirgi kunda nafaqat oilali talabalar o'rtasida, balki barcha yosh oilalarda ham aynan shu omilning ko'rsatkichi yuqoridir.

Oilali talabalar ajrashishining ikkinchi asosiy sababi moddiy va moliyaviy qiyinchiliklar hisoblanadi. Mazkur sababdan oilali talabalarning 22,6 foizi ajrashgan. Bola parvarishi, uy-ro'zg'or ishlarini o'z vaqtida bajara olmasligi sababli 18,5 foiz oilali talabalarning nikohi bekor qilgan.

2-rasm. OTMlarda tahsil olayotgan oilali talabalarning ajrim sabablari, %

Manba: rasm O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

4-jadval

OTMlarda tahsil olayotgan oilali talabalarning ajrim sabablari, %

№	OTM	Ajrim sabablari												
		Ajrashgan talabalar soni	Oilaga tayyor emasligi	Ommaviy yoki xorijiy madaniyatning salbiy ta'siri	Hiyonat	Spiritli ichimlik va giyohvand moddalar iste'moli	farzandsizlik	tazyiq va zo'rxonlik sababli	Moliyaviy va moddiy qiyinchiliklar	3-shaxs aralashuvi	Uzoq vaqt bir bo'lib yashaganlik, Migratsiya	Chet elga chiqish maqsadida	Bola parvarishi, uy-ro'zg'or ishlarini vaqtida bajara olmasligi	Boshqa sabablar
1.	Qorshi davlat universiteti	41				1	1		9	16	2		11	1
2.	Guliston davlat universiteti	24	3						11	6		1	3	
3.	Jizzax davlat pedagogika universiteti	8							1	6				1
4.	Buxoro davlat universiteti	35	2	1		1	1		12	9		8	1	
5.	Namangan davlat universiteti	40			5	1	2	1		21	1	8	1	
6.	Termiz davlat universiteti	8		1			1		3	2			1	
7.	Navoiy davlat pedagogika instituti	12	1			1	1	1	2	4		1	1	
Jami		168	6	2	5	4	6	2	38	64	3	1	31	6

Manba: jadval O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Shuningdek, oilaga tayyor emasligi (3,6%), farzandsizlik (3,6%), xiyonat (3,0%), spiritle ichimliklar va giyohvand moddalar iste'moli (2,4%) ham ulushi kam bo'lsada oilalar talabalar o'rtasida ajrim sabablari hisoblangan.

Xulosa va takliflar. Yosh oila qurilgandan so'ng uning mustahkam bo'lishida ota-onaning har tomonlama yetuk inson bo'lishi juda muhim. Yosh kelinchakning ilm olishi va uy ishlarini qila olishi qiyinchilik tug'diradi va buning oqibatida qanchadan qancha yosh oilalar ajrashib ketmoqda. Oilali talabalarning oilasi mustahkam bo'lishida ham iqtisodiy, ham ijtimoiy tomondan qo'llab-quvvatlash lozim.

Oilali talabalar o'rtasidagi ajrim holatlarini oldini olish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

oliy ta'lim muassasalarida oilali talabalar bilan ishlash bo'limini tashkil etish. Aynan ushbu bo'lim oilali talabalarni qiynayotgan muammolarni aniqlab, ularga tegishli maslahatlar berishi maqsadga muvofiq;

farzandli talabalarning aksariyati bola parvarishi uchun akademik ta'vil oladi. Ushbu muammoni bartaraf etish maqsadida oliy ta'lim muassasalarida hududida bog'chalarni tashkil etish va pullik xizmatni joriy qilish lozim. Bunda to'lovlar kunlik yoki oylik amalga oshiriladi. Bu orqali maktabgacha ta'lim yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun ham ajoyib imkoniyat yaratiladi, talabalar ish bilan ta'minlanadi va nazariy bilimlarini amaliyotda joriy etadi;

talaba onalarga o'qishni oilaviy mas'uliyat bilan uyg'unlashtirish maqsadida barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish: ularga o'zlariga qulay vaqtda darslarga, turli maslahatlarga erkin qatnashish, hattoki test yoki imtihon topshirish imkoniyatini berish;

oilaning mustahkam bo'lishi ko'p hollarda ayol kishiga bog'liq [3].

Fikrimizcha, yosh olimlarni muvaffaqiyatli ilm yo'li va mustahkam oila bekasi sifatida "mustahkam oila va mashaqqatli ilm yo'li" nomli statuetkalarni universitet rahbariyati tomonidan taqdim etilishi yosh oila bekalari uchun o'rnatilgan vazifasini bajaradi.

Yosh oilani moddiy tomondan ta'minlash ham oila mustahkamligini ta'minlovchi omillardan biridir. Hududlardan kelib tahsil olayotgan oilali talabalarning aksariyati ijarada istiqomat qilishadi. Ijara pulini to'lash maqsadida qo'shimcha ish bilan shug'ullanishadi. Mazkur muammoni yechimi sifatida oilali talabalar uchun "oilaviy talabalar uy"lari tashkil etish;

oilali talabalar uchun kichik tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishi uchun kreditlarni joriy qilish;

oliy ta'lim muassasalarida oilali talabalarga ish o'rinlarini ajratish; masalan, talabalarga xizmat ko'rsatish sohasiga, kutubxonaga, bog'dorchilik kabi ishlarga oilali talabalar uchun bo'sh ish o'rinlarini yaratish; bu orqali oilali talabalar hududdan chiqmay turib, ham o'qishni ham yuklatilgan vazifani bajarish imkoniyatiga ega bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Багаутдинов А. М., Сафина Л. З. Современная студенческая семья как объект социологического исследования // Вестник Башкирского университета. 2010. Т. 15. №4. С. 1282–1284.
2. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие. – СПб.: Речь, 2004.

3. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. - М.: Независимая фирма «Класс», 2004.
4. Заикина Г. Развод в России и США / Г. Заикина, Е. Фотева, У. Доэрти, М. Дж. Хоган // Семья на пороге третьего тысячелетия. - М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1995.